

Balkańskie procesy migracyjne w XIX wieku. Przypadek Bułgarii oraz Serbii

Region bałkański w XIX wieku stał się świadkiem rozpadu Imperium Osmańskiego, kształtowania się nowoczesnych narodów w regionie oraz daleko idących przemian społeczno-gospodarczych. Wszystkie z tych procesów były powiązane z migracjami, które zmieniły w zasadniczym stopniu oblicze Europy Południowo-Wschodniej.

Wiek XIX jest niezwykle burzliwym okresem w historii Bałkanów. W toku licznych wojen, rewolt przeciwko miejscowym feudałom, starć między uzbrojonymi grupami, działań partyzanckich oraz powstań narodowych wszyscy walczyli ze wszystkimi: chrześcijanie z muzułmanami, chrześcijanie z chrześcijanami, a także muzułmanie z muzułmanami. Efektem tych konfliktów był stopniowy rozpad Imperium Osmańskiego. Najpierw od Turcji uniezależniła się Serbia, następnie Grecja, później Bułgaria, w ostatniej kolejności Albania. Księstwa naddunajskie (później jako Rumunia) oraz Czarnogóra stopniowo uzyskiwały samodzielność. Wydarzenia związane z załamywaniem się panowania tureckiego w regionie doprowadzały do wielkich ruchów migracyjnych, które w skali historii Europy Południowo-Wschodniej można porównać jedynie do migracji związanych z upadkiem średniowiecznych państw bałkańskich i podbojem osmańskim w XIII–XV wieku. Wzrost ludzkiej mobilności w XIX wieku odnotowano w pierwszej kolejności wśród muzułmanów. Niemiecki historyk Wolfgang Höpken uznał, że sytuację na Bałkanach w XIX wieku można byłoby podsumować prostym stwierdzeniem: „Bez wątpienia Turcy uciekają, a chrześcijanie przybywają”. W latach 1821–1922 łącznie około 5 mln muzułmanów wyemigrowało z obszaru Europy Południowo-Wschodniej oraz basenu Morza Czarnego, z czego z Bałkanów w okresie 1878–1913 – między 1,7 a 2 mln. Jednak nie można zapominać też o wielkich migracjach ludności bułgarskiej, serbskiej czy greckiej. W czasie samego „wielkiego kryzysu wschodniego” (1875–1878) do bałkańskich państw narodowych napłynęło 1 mln chrześcijan. Nie bez powodu Maria Todorova uznała XIX-wieczne migracje za najbardziej znaczący efekt powstawania niezależnych państw na Bałkanach na gruzach rozpadającego się Imperium Osmańskiego. Dzisiejszy kształt etniczny krajów bałkańskich jest efektem 100 lat mobilności ludności. Gdy w przeciągu XIX wieku w Europie Południowo-Wschodniej trudno było znaleźć miejsca jednolite pod względem religijnym, językowym i kulturowym, obecnie nie jest to zadaniem szczególnie trudne.

Celem projektu będzie zbadanie bałkańskich procesów migracyjnych w XIX wieku na przykładzie Bułgarii oraz Serbii, choć zostaną także wykorzystane przypadki znane z obszarów Grecji, Bośni i Hercegowiny, Czarnogóry, Rumunii oraz ziem pozostających w tym okresie w obrębie Imperium Osmańskiego (Macedonii, Tracji, Albanii). Pozwoli to prześledzić specyfikę mobilności ludności w obrębie Europy Południowo-Wschodniej, główne przyczyny masowości tych zjawisk, a także skutki, jakie wywarły na polityczny, społeczny oraz kulturalny kształt współczesnych Bałkanów. Aby to zrobić w pierwszej kolejności należy przeprowadzić bilans dotychczasowych badań na polu historiografii polskiej, bałkańskich, tureckiej oraz zachodniej. Oczekuję, że projekt nada nowy impuls badaniom na temat bałkańskich migracji w Polsce, a przynajmniej pobudzi dyskusję na ten temat.

Projekt ma opierać na **analizie materiału źródłowego** (archiwalia, prasa, pamiętniki, zapiski z epoki) w konfrontacji z fachową literaturą przedmiotu. W trakcie realizacji projektu planowane jest prowadzenie badań w zasobach archiwów i bibliotek krajów Europy Południowo-Wschodniej.

Wśród **powodów** do podjęcia tematu bałkańskich migracji w XIX wieku należy wymienić fakt, że historiografia nie doceniała dotąd problematyki związanej z migracjami. Zbyt rzadko podkreśla się, że mobilność ludzka miała kluczowe znaczenie dla epokowych przemian, w tym kształtowania się współczesnego świata na poziomie nie tylko przeobrażeń demograficznych, ale i społecznych, kulturowych, ideologicznych i politycznych. Dotychczas przy badaniach nad bałkańskimi procesami migracyjnymi w XIX wieku nie uwzględniano jednocześnie rezultatów badań bałkańskich, tureckich oraz zachodnich, do tego nie można uznać, żeby w sposób kompleksowy przeprowadzono kwerendę źródeł archiwalnych. W archiwach i bibliotekach na Bałkanach, a właściwie w całej Europie i w Turcji, wciąż znajduje się wielka ilość nieprzebadanych materiałów, które pozwolą rzucić nowe spojrzenie na mobilność ludzką w obrębie Półwyspu Bałkańskiego w XIX wieku. Badania realizowane w ramach projektu niewątpliwie przyczynią się do wyjaśnienia kontekstu historycznego zmian politycznych i społecznych mających miejsce w Europie Południowo-Wschodniej w XX wieku, także tych niejednokrotnie dramatycznych wydarzeń, które miały miejsce w ostatnim ćwierćwieczu, i towarzyszących im zjawisk. Badania nad migracjami równocześnie skutkują lepszym zrozumieniem kluczowych procesów, jakie następują współcześnie (np. kryzys migracyjny).